

До разової спеціалізованої вченої ради
у Національному науковому центрі
«Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

ВІДГУК

**на дисертацію Сальнікової Ангеліни Олександрівни
«Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних
правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством»,
подану на здобуття наукового ступеня доктор філософії
за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право»**

Боротьба з домашнім насильством є одним із ключових пріоритетів сучасної державної політики у сфері захисту прав людини, оскільки воно порушує фундаментальні права та свободи, закріплені як у національному законодавстві, так і в міжнародних актах, – право на життя, на повагу до гідності, на свободу від жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. небезпека домашнього насильства полягає не лише у фізичному чи психологічному впливі на постраждалих, але й у здатності руйнувати соціальні зв'язки, підривати довіру до державних інституцій та створювати середовище, у якому насильство сприймається як «нормалізована» частина приватного життя.

Проблема ускладнюється високим рівнем латентності: значна частина випадків залишається невідомою правоохоронним органам через страх постраждалих, їхню матеріальну чи емоційну залежність від кривдника, а також через поширені стереотипи, що знецінюють серйозність домашнього насильства. Унаслідок цього офіційна статистика не відображає реальних масштабів явища, що перешкоджає формуванню ефективної державної політики та належному плануванню заходів превенції.

Домашнє насильство має довготривалі перспективні наслідки, які виходять далеко за межі окремої сім'ї: воно формує стійкі психологічні травми, впливає на розвиток дітей, які стають свідками або жертвами насильства, сприяє відтворенню насильницьких моделей поведінки у наступних поколіннях. Таким чином, боротьба з домашнім насильством є не лише питанням кримінально-правового реагування, а й важливим елементом забезпечення суспільної безпеки,

соціальної стабільності, психологічного здоров'я та сталого розвитку суспільства.

Ефективна протидія домашньому насильству є індикатором зрілості правової системи та її здатності забезпечувати реальний захист найуразливіших верств населення. Специфіка таких правопорушень, їх прихований характер, відсутність очевидних свідків, тривалість насильницьких взаємин і складність міжособистісних стосунків, створює суттєві виклики для кримінального процесуального доказування. Унаслідок цього досудове розслідування випадків домашнього насильства потребує особливої уваги не лише з боку практиків, а й науки, а також застосування комплексних, науково обґрунтованих, системних підходів.

З огляду на те, що внаслідок кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, потерпілій особі може бути завдано фізичної, психологічної чи матеріальної шкоди, ключового значення набуває залучення спеціальних знань у галузях психології, психіатрії, медицини, криміналістики та суміжних наук. Використання таких знань у кримінальному провадженні спрямоване не лише на забезпечення повного й об'єктивного встановлення фактичних обставин, а й на дотримання потерпілоорієнтованого підходу, який відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини.

Міжнародні документи, зокрема, Стамбульська конвенція, рекомендації Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, а також практика Європейського суду з прав людини (справи *Opuz v. Turkey*, *Levchuk v. Ukraine*, *Tkheldidze v. Georgia*), наголошують на обов'язку держави забезпечити ефективно, чутливе та професійне розслідування фактів домашнього насильства. Ці стандарти прямо вказують на необхідність залучення фахівців різного профілю для встановлення характеру насильства, оцінки його наслідків і документування шкоди.

У таких умовах спеціальні знання набувають не допоміжного, а визначального значення: саме експертні дослідження дозволяють подолати латентність, підтвердити або спростувати показання сторін, встановити

причинно-наслідкові зв'язки між діями кривдника та наслідками для постраждалої особи, а також сформувати доказове підґрунтя, здатного витримати його дослідження під час змагального судового розгляду. Водночас практика засвідчує, що механізми залучення спеціальних знань, межі компетенції експертів і слідчих, а також стандарти оцінки експертних висновків залишаються недостатньо врегульованими та потребують системного наукового аналізу.

Саме в цьому контексті найбільш яскраво розкривається актуальність дисертаційного дослідження Ангеліни Олександрівни Сальнікової «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством». Робота здобувачки спрямована на заповнення суттєвих прогалин у теорії та практиці кримінального процесу, формування науково обґрунтованих підходів до залучення експертів і визначення оптимальних форм взаємодії між слідчим та фахівцем, що має важливе значення для підвищення ефективності доказування у справах цієї категорії.

Дисертаційне дослідження виконано у векторі сучасних наукових пріоритетів та повною мірою корелює з ключовими державними стратегіями й програмами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Зокрема:

- Національним планом дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року», що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1544-р;

- Державною соціальною програмою запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р.», затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145;

- Національною стратегією у сфері прав людини, що затверджена Указом Президента 20 України від 24 березня 2021 року № 119/2021,

- Указом Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»;

- Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 травня 2024 року № 326 та ін.

Окрім цього, дослідження проведено здобувачкою відповідно до Плану науково-дослідних робіт Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України на 2025 рік (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ – 0125U001398). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (протокол № 12 від 18.12.2023).

Актуальність дослідження зумовлена також зростанням кількості звернень громадян щодо фактів домашнього насильства в умовах воєнного стану. У цих умовах домашнє насильство набуває особливої суспільної небезпеки, оскільки поєднує у собі як традиційні ризики, так і нові чинники, спричинені загальною нестабільністю, психологічним напруженням, економічною невизначеністю та вимушеним переміщенням населення. Додатковими загрозами є поширеність посттравматичних стресових реакцій, зростання рівня агресивності, обмежений доступ до соціальних і медичних послуг, а також ускладненість своєчасного реагування правоохоронних органів у прифронтових та деокупованих територіях.

За таких обставин питання правильної фіксації доказів, глибокого розуміння особистісних особливостей постраждалих, а також етичного поводження з дітьми набувають критичного значення як для слідчих, так і для судів. Особливої уваги потребує врахування того, що постраждалі в умовах війни можуть перебувати у стані тривалого стресу, страху або залежності від кривдника, що ускладнює їхню здатність повідомляти про насильство, давати послідовні показання чи звертатися по допомогу. Усе це вимагає від органів досудового розслідування підвищеної чутливості, професійної підготовки та бездоганної процесуальної роботи.

У цьому контексті особливого значення набуває належне використання спеціальних знань, насамперед у галузях судової медицини, судової психіатрії, психології та криміналістики, як інструменту збирання доказів і як засобу вирішення тактичних завдань розслідування. Йдеться не лише про фіксацію тілесних ушкоджень чи встановлення психічного стану особи, а й про виявлення ознак психологічної травматизації, залежності від кривдника, віктимної поведінки, які без відповідної фахової оцінки залишаються поза межами належного доказового аналізу.

Актуальність теми дисертації обумовлена також потребами правозастосування, адже як довела дисертантка, сучасна правозастосовна практика стикається з низкою проблем, пов'язаних із формалізмом у призначенні експертиз, неповнотою формулювання запитань експертам, несвоєчасністю їх проведення, а також недостатнім урахуванням специфіки підходу, орієнтованого на потерпілих. Це, у свою чергу, може негативно позначатися як на якості досудового розслідування, так і на дотриманні стандартів справедливого судочинства.

Таким чином, дослідження використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, має не лише теоретичне, а й безпосереднє прикладне значення. Воно спрямоване на формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення тактики призначення та проведення експертиз, оптимізації взаємодії слідчих з експертними установами, а також забезпечення належного балансу між завданнями кримінального провадження і гарантіями прав постраждалих осіб. У сукупності ці чинники свідчать про безумовну актуальність обраної теми, її відповідність сучасним потребам правозастосовної практики та стратегічним пріоритетам державної політики у сфері захисту прав людини й протидії домашньому насильству.

Для досягнення поставленої мети авторкою поставлено низку конкретних, завдань. Вони відповідають меті роботи та сприяли її досягненню. Серед них, зокрема, такі **завдання**: 1) проаналізовано стан наукової розробленості

проблематики застосування спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством; 2) з'ясовано сутність понять «спеціальні знання», «процесуальна» та «непроцесуальна» форми їх використання тощо; 3) визначено особливості участі спеціалістів та судових експертів у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства; 4) охарактеризовано механізми реалізації психологічних і психіатричних спеціальних знань під час розслідування; 5) обґрунтовано роль спеціалістів у допитах дітей, жертв насильства, а також у застосуванні таких методичних інструментів як «зелена кімната», процесуальне інтерв'ю тощо; 6) сформульовано пропозиції щодо вдосконалення процесуального механізму застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні та інші (с. 24-25 дис.).

Варто вказати, що завдання, які ставить перед собою дисертантка (с. 24-25 дис.) є конкретними, чітко сформульованими, мають логічний зв'язок, адже кожне завдання відповідає меті роботи та має сприяти її досягненню; характеризуються науковою та практичною значущістю, адже є корисними для науки кримінального процесуального права та правозастосовної практики.

Об'єктом дослідження авторка обрала «правові відносини, що виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» (с. 26 дис.).

Предметом дослідження є особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (с. 26 дис.).

Достатньо ґрунтовною та репрезентативною є емпірична база дисертаційного дослідження, яку становлять статистичні й аналітичні матеріали Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України за період 2019–2025 рр. Значний масив емпіричних даних сформовано за результатами узагальнення 40 кримінальних проваджень, розслідування яких здійснювалося підрозділами Національної

поліції України у 2018–2022 роках за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 115, 116, 121, 122, 125, 126-1, 152 КК України, а також 25 висновків експертів ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, у тому числі його філій.

Окремий вагомий блок становить узагальнення близько 230 судових рішень (ухвал і вироків), оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, а також результати опитування представників правоохоронних і судових органів. Такий обсяг проаналізованих матеріалів забезпечує достатній рівень репрезентативності дослідження, дозволяє виявити типові закономірності правозастосовної практики, встановити характерні проблеми використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства та обґрунтувати сформульовані наукові висновки.

Використання результатів узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, експертних висновків і судової практики суттєво підсилює аргументацію положень дисертації, надає їм прикладної спрямованості та дозволяє співвіднести теоретичні конструкції з реальним станом кримінально-процесуальної діяльності. Додатково наукову цінність роботи посилює використання особистого професійного досвіду авторки, набутого в органах досудового розслідування та під час здійснення адвокатської діяльності, що забезпечує глибше розуміння проблематики та практичну орієнтованість запропонованих рекомендацій.

Методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження вирізняється комплексністю та системністю (с. 26-27 дис.), що сприяло достовірності здобутих результатів.

Дисертантка обґрунтувала доцільність застосування низки загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, що у своїй сукупності забезпечили комплексний характер проведеного дослідження. Серед загальнонаукових методів найбільш активно використовувалися діалектичний, системно-структурний, історико-правовий, формально-логічний, а також логіко-семантичний, які застосовувалися для визначення сутності спеціальних

психіатричних і психологічних знань, що залучаються у кримінальному провадженні, пов'язаному з домашнім насильством.

Поряд із цим, дисертантка вдалася до методів порівняльно-правового аналізу, моделювання, аналітичного та прогностичного підходів, які дозволили не лише зіставити український підхід до використання спеціальних знань із міжнародними стандартами, але й сформулювати авторське бачення перспектив нормативного вдосконалення у цій сфері (с. 26-27 дис.).

Значущим є й застосування емпіричних методів, серед яких особливе місце посіли соціологічні (анкетування та інтерв'ювання), а також статистичний аналіз судової та слідчої практики. Саме вони дозволили підтвердити наукові положення результатами вивчення практики використання спеціальних знань у провадженнях щодо домашнього насильства.

Таким чином, добір і поєднання методів, використаних А. О. Сальніковою, були ретельно продуманими та відповідали специфіці тематики, що сприяло формуванню переконливих і науково обґрунтованих висновків.

Наукові публікації, в яких відображено основний зміст дисертації, також свідчать про ґрунтовну наукову роботу здобувачки. Загалом за темою дослідження А.О. Сальніковою опубліковано 7 наукових праць, з яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, включених до переліку МОН України за спеціальністю 081 «Право» (категорія Б); 3 публікації – у вигляді тез доповідей на конференціях, що засвідчує належний рівень апробації положень, винесених на захист (с. 34). Таким чином, результати дисертаційного дослідження були достатньо представлені на публічному науковому рівні, що дало можливість оцінити їх наукову новизну, достовірність, а також сприйняття фаховою спільнотою.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі дисертантки у 3 наукових заходах, зокрема у Всеукраїнських і міжнародній науково-практичних конференціях, проведених провідними вітчизняними закладами вищої освіти та науковими установами МВС України і Міністерства юстиції України (с. 13, 34 дис.).

У науковому доробку Ангеліни Олександрівни Сальнікової є стаття, підготовлена у співавторстві, при цьому авторський внесок здобувачки чітко визначений і конкретизований. Зокрема, йдеться про статтю, опубліковану у співавторстві з науковим керівником В. О. Гусевою «Криміналістичні експертизи у доказуванні домашнього насильства», що опублікована у науковому журналі «Вісник Кримінологічної асоціації України» (Харків, 2025. № 1 (34). С. 225–235. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.16> (с. 13, 33 дис.).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в дисертації вперше на підставі комплексного підходу запропоновано системну модель процесуального та непроцесуального застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства. Дисертантка висвітлює актуальні проблеми, пов'язані з обмеженим використанням судово-психологічної експертизи при встановленні моральної шкоди, недоліками нормативного закріплення ролі спеціаліста в таких провадженнях, а також ризиками неякісного допиту осіб із психоемоційними травмами.

Таким чином, дисертація Сальнікової А.О. є вагомим внеском у розвиток криміналістичної та кримінально-процесуальної науки, спрямованої на гуманізацію кримінального судочинства, особливо в його досудовій фазі. Отримані в дисертації результати становлять інтерес як для наукової спільноти, так і для практичних працівників правоохоронної сфери.

Виклад матеріалу є чітко скоординованим із завданнями дослідження та побудований із дотриманням принципів системності, узгодженості та аргументованості. Стиль подачі наукового матеріалу — зрозумілий, лаконічний, однак науково виважений. Такий стиль забезпечує не лише легке сприйняття досліджуваного матеріалу, а й формує належне уявлення про складність, глибину й міждисциплінарний характер обраної теми, зокрема на стику кримінального процесуального права, криміналістики, психології та судової експертології.

Усі ключові положення роботи мають належне обґрунтування з посиланням на практичні приклади, результати емпіричних досліджень,

положення чинного законодавства та відповідні наукові джерела. Це, у свою чергу, дозволяє здійснити об'єктивну оцінку наукової цінності одержаних результатів та свідчить про високий рівень академічної підготовки дисертантки.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація А.О. Сальнікової повністю відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, зокрема щодо рівня апробації результатів дослідження, наукової публікаційної активності та прикладного значення отриманих висновків.

Дисертація має чітку логіку побудови, що забезпечує її концептуальну цілісність, а під час ознайомлення з роботою її добре структурування сприяє глибокому розумінню висвітлених питань та аргументів. Уже зі вступної частини роботи (анотації) простежується заявлена авторкою логіка побудови: дослідження має комплексний характер (поєднання теоретичного аналізу й узагальнення емпіричних даних) та спрямоване на вирішення наукового завдання – теоретичне обґрунтування особливостей і розроблення практичних засад використання спеціальних знань у відповідній категорії кримінальних правопорушень.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ «Загальні питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» у поданому авторському викладі спрямований на формування понятійно-категоріального «каркаса» всієї роботи: у ньому розкрито сутність і поняття «кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством» (с. 35-53 дис.), окреслено стан наукового забезпечення проблематики (с. 53-74 дис.) та визначено форми, у яких спеціальні знання найчастіше застосовуються в цій групі кримінальних правопорушень (с. 74-88 дис.).

Концептуально значущим виглядає те, що авторка, відштовхуючись від аналізу нормативних джерел і спеціальної літератури, розмежовує три наукові категорії: «домашнє насильство», «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім

насильством», та обґрунтовує тезу про ототожнення дефініції «домашнє насильство» (у площині правничої науки кримінально-правового циклу) саме зі складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Важливо й те, що в роботі прямо акцентовано на проблемі відсутності легального визначення поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», що, за авторським висновком, породжує доктринальні суперечності й ускладнює правову кваліфікацію; водночас відзначено орієнтацію практики Верховного Суду на контекстуальне (а не формальне) тлумачення з урахуванням мотиву, характеру стосунків і обставин вчинення діяння.

Сутнісно «містком» між теорією та прикладними потребами розслідування є положення про те, що домашнє насильство може бути як фоновою обставиною, так і безпосереднім мотивом учинення тяжких та особливо тяжких злочинів, а відтак потребує врахування у побудові доказування та в організації слідчих (розшукових) дій.

Додатково звертає на себе увагу авторська пропозиція: з огляду на складність категорії «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», доцільним є нормативне закріплення у формулюванні «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством», що прямо пов'язується авторкою з необхідністю повноцінної реалізації концептуальних положень Стамбульської конвенції та її «4-R» підходу.

У межах цього ж розділу авторка заявляє про виокремлення шести етапів розвитку наукової думки щодо використання спеціальних знань у досліджуваній групі правопорушень, формулює дефініцію «спеціальні знання, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством», а також, спираючись на аналіз слідчої, судової та експертної практики, окреслює типові форми застосування спеціальних знань: серед процесуальних – залучення експерта для проведення експертизи й участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях; паралельно наголошено на доцільності непроцесуальних форм для вирішення тактичних завдань і отримання орієнтуючої інформації.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ «Окремі форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» у викладі авторки фокусується на залученні спеціалістів різного профілю, з акцентом на психологів і психіатрів (залежно від суб'єкта взаємодії та характеру слідчої (розшукової) дії, а також на проблематиці участі спеціалістів у провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих, свідків і підозрюваних. При цьому авторка вказує на визначення тактичних завдань спеціаліста-криміналіста та судово-медичного експерта під час проведення слідчих (розшукових) дій і доводить необхідність міждисциплінарного підходу як умови «якісного, всебічного та гуманного» провадження.

Окремо підкреслено, що аналіз нормативних актів, наукової літератури та практики застосування положень КПК України демонструє проблему: брак детальної регламентації участі спеціалістів у слідчих (розшукових) діях породжує складнощі у практичній діяльності; звідси – авторський висновок про нагальну потребу унормувати на рівні закону права, обов'язки та межі участі психологів, психіатрів, криміналістів і медиків, особливо у провадженнях за участю дітей.

У позитивному аспекті слід відмітити, що дисертантка звертається до значно менш унормованої, але надзвичайно важливої площини – непроцесуальних форм використання спеціальних знань. Так, постановка проблеми є науково виваженою та своєчасною. У кримінальному процесуальному законодавстві непроцесуальні форми використання спеціальних знань не отримали чіткої нормативної деталізації, проте в практиці досудового розслідування вони фактично застосовуються постійно. Саме цю суперечність, між реальною потребою слідчої діяльності та відсутністю достатнього нормативного регулювання, авторка робить предметом ґрунтовного наукового аналізу.

У межах підрозділу 2.2. дисертантка послідовно: окреслює поняття та зміст непроцесуальних форм використання спеціальних знань; відмежовує їх від процесуальних форм участі спеціаліста та експерта; визначає їх місце у системі

криміналістичного забезпечення розслідування; розкриває їх значення для вирішення тактичних завдань досудового розслідування у справах про домашнє насильство. Особливо цінним є те, що авторка не зводить непроцесуальні форми до абстрактних консультацій, а розглядає їх як інструмент формування орієнтувальної інформації, що має стратегічне значення для вибору тактики розслідування, визначення напрямку доказування, оцінки поведінки потерпілих і підозрюваних, а також прогнозування слідчих ситуацій.

Дисертантка обґрунтовано наголошує, що у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства роль непроцесуальних форм є особливо значущою з огляду на: психоемоційний стан потерпілих; латентність злочинної поведінки; складний характер міжособистісних відносин між учасниками конфлікту; наявність дітей серед потерпілих або свідків; високий ризик повторної травматизації.

Науково виваженим є підхід авторки до визначення основних різновидів непроцесуальних форм спеціальних знань, серед яких виокремлюються: консультативна допомога, що надається стороні обвинувачення; надання довідкової інформації; попередній аналіз матеріалів кримінального провадження; участь у підготовці до проведення слідчих (розшукових) дій; психологічне профілювання учасників провадження. Авторка переконливо доводить, що саме на етапі планування розслідування консультації психолога, психіатра, криміналіста чи судового медика дозволяють слідчому правильно сформулювати версії, визначити черговість процесуальних дій, уникнути тактичних помилок.

Слід підтримати висновок дисертантки про те, що непроцесуальні форми спеціальних знань виконують превентивну функцію щодо процесуальних помилок. Вони дають можливість мінімізувати ризик отримання недопустимих доказів, некоректної постановки запитань під час допиту, неправильної оцінки психоемоційного стану особи.

Особливої уваги заслуговує позиція авторки щодо необхідності нормативного врегулювання організаційних аспектів використання

непроцесуальних форм. Дисертантка аргументовано зазначає, що відсутність законодавчого визначення меж використання таких знань породжує ризики: підміни процесуальної форми непроцесуальною; використання результатів консультацій як доказів без належного процесуального оформлення; порушення принципу змагальності; втручання у сферу професійної таємниці (особливо у випадку залучення психіатра чи психолога).

Важливо, що авторка не лише констатує ці ризики, а й пропонує шляхи їх мінімізації. Зокрема, вона наголошує на необхідності: чіткого розмежування консультативної інформації та доказових даних; забезпечення добровільності розкриття конфіденційної інформації; формування внутрішніх стандартів взаємодії слідчого з обізнаними особами; підвищення рівня підготовки слідчих у сфері базових психологічних знань тощо.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ «Залучення експерта до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» презентується як комплексний аналіз призначення судових експертиз (як процесуальної форми застосування спеціальних знань) з урахуванням специфіки цієї категорії правопорушень, із формуванням висновків і пропозицій щодо вдосконалення судово-експертного забезпечення розслідування.

Авторка окреслює, що в межах розділу розкриває питання залучення експерта до проведення судово-медичної (с. 161-185 дис.), психологічної (с. 185-222 дис.), судово-психіатричної (с. 222-242 дис.) та окремих криміналістичних експертиз, а також характеризує сучасний стан використання широкого кола експертиз (включно з молекулярно-генетичними) у справах, пов'язаних із домашнім насильством (с. 242-282 дис.).

У підрозділі 3.1 А. О. Сальнікова розглядає судово-медичні експертизи не як формальний процесуальний інструмент, а як ключовий елемент доказування у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства. Авторка виходить із того, що у цій категорії справ саме судово-медична експертиза часто є визначальною для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння. Вона детально аналізує обов'язковість її призначення у випадках заподіяння тілесних

ушкоджень, підкреслюючи, що експертне встановлення ступеня тяжкості, механізму утворення ушкоджень, їх давності та причинного зв'язку між діями кривдника і наслідками є основою об'єктивної правової оцінки події.

Водночас дисертантка не обмежується констатацією положень КПК України, а звертається до спеціальних нормативно-правових актів, що регламентують проведення судово-медичних досліджень. У роботі проаналізовано положення Закону України «Про судову експертизу», Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», відповідні накази МОЗ України, зокрема, і спеціальні правила визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Такий підхід демонструє, що авторка розглядає судово-медичну експертизу як складний міжгалузевий інститут, що функціонує на стику кримінального процесу і медичної практики.

Особливої уваги заслуговує акцент на специфіці судово-медичної експертизи саме у справах про домашнє насильство. А. О. Сальнікова підкреслює, що для цієї категорії кримінальних правопорушень характерними є множинність та повторюваність ушкоджень, можливість тривалого фізичного впливу, а інколи – наявність ознак систематичного насильства. У таких умовах судово-медична експертиза виконує не лише функцію фіксації тілесних ушкоджень, а й дозволяє встановити їх характер, давність та ймовірну послідовність виникнення, що має принципове значення для доказування системності протиправної поведінки.

Авторка також звертає увагу на процесуальні аспекти забезпечення експертного дослідження. Вона наголошує на необхідності своєчасного направлення потерпілої особи на експертизу, витребування та належного оформлення медичної документації, а також на можливості проведення експертизи за матеріалами медичних записів у випадках, коли безпосередній огляд вже неможливий. Це свідчить про практичну спрямованість дослідження та орієнтацію на реальні потреби досудового розслідування.

Разом з тим, аналіз підрозділу показує, що попри ґрунтовний нормативний і загальнотеоретичний виклад, меншою мірою розкрито тактичні аспекти

взаємодії слідчого з експертом, зокрема питання формулювання запитань, типові помилки під час оцінки висновків експерта або проблеми, які виникають у разі суперечливих результатів дослідження. Також відсутній розгорнутий узагальнений аналіз судової практики щодо оцінювання судово-медичних експертиз саме у справах про домашнє насильство.

У цілому підрозділ 3.1 демонструє, що А.О. Сальнікова системно осмислює роль судово-медичної експертизи як одного з центральних механізмів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо домашнього насильства. Її підхід поєднує нормативну деталізацію, урахування галузевої специфіки та орієнтацію на функцію доказування, що надає цьому фрагменту роботи як теоретичної глибини, так і прикладного значення.

Обґрунтовано зазначає у підрозділі 3.2 дисертантка, що у справах про домашнє насильство психологічна експертиза найчастіше призначається щодо потерпілих осіб і має на меті встановлення факту завдання психологічної шкоди, визначення глибини психотравмуючого впливу, оцінку змін у психоемоційному стані.

А. О. Сальнікова звертає увагу на те, що вказана експертиза має принципове значення для доказування факту спричинення моральної шкоди та для кваліфікації діяння, особливо у випадках психологічного насильства, коли відсутні видимі тілесні ушкодження. У таких ситуаціях саме висновок експерта-психолога стає ключовим доказовим джерелом, здатним підтвердити наявність тривалого психотравмуючого впливу, страху, приниження, залежності від кривдника.

У підрозділі окремо висвітлюється можливість використання поліграфа в межах психологічної експертизи. Авторка зазначає, що відповідні рекомендації допускають застосування цього технічного засобу як одного з інструментів дослідження. Водночас вона не ототожнює результати опитування із застосуванням поліграфа з беззаперечним доказом, підкреслюючи, що жоден доказ не має наперед установленної сили і підлягає оцінці в сукупності з іншими доказами.

Позитивним є те, що А. О. Сальнікова не розглядає психологічну експертизу ізольовано, а вписує її у загальний механізм доказування та систему використання спеціальних знань. Вона демонструє розуміння того, що ефективність такої експертизи залежить від правильного формулювання запитань, своєчасності призначення, повноти наданих матеріалів та професійної компетентності експерта.

У підрозділі 3.3 А. О. Сальнікова зосереджується на судово-психіатричній експертизі як специфічній формі використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства. На відміну від судово-медичних досліджень, які фіксують фізичні наслідки насильства, судово-психіатрична експертиза покликана оцінити психічний стан особи у юридично значущі проміжки часу, що безпосередньо впливає на питання осудності, кримінальної відповідальності та процесуальної дієздатності.

Важливо, що авторка розглядає судово-психіатричну експертизу не лише стосовно підозрюваних, а й у контексті потерпілих осіб. У справах про домашнє насильство це має особливе значення, оскільки психічний стан потерпілих може впливати на їхню здатність давати показання, усвідомлювати події, а інколи – на процесуальну дієздатність. Дисертантка наводить класифікацію типових ситуацій, коли така експертиза призначається щодо потерпілих: встановлення безпорадного стану, наявності психічних розладів, що перешкоджають повноцінному сприйняттю подій, або оцінка можливості надання достовірних показань.

У підрозділі простежується розуміння складності психіатричної оцінки у справах цієї категорії. Домашнє насильство часто супроводжується тривалим психотравмуючим впливом, що може зумовлювати депресивні, тривожні чи посттравматичні розлади. Хоча ці аспекти частково межують із психологічною експертизою, авторка акцентує на тому, що судово-психіатрична експертиза має чітко окреслені завдання – встановлення наявності психічного захворювання або розладу, а не оцінку емоційних реакцій як таких.

Водночас підрозділ 3.3 переважно зосереджений на нормативно-правовому регулюванні та підставах призначення експертизи. Меншою мірою висвітлено проблемні аспекти правозастосування: наприклад, складність відмежування психічних розладів від реактивних станів, типових для жертв насильства, ризику формального підходу до оцінки висновків експерта або питання взаємодії слідчого з експертною установою при формулюванні запитань. Не отримало достатнього розвитку й питання тактичного значення результатів судово-психіатричної експертизи для побудови слідчих версій та визначення подальшої стратегії розслідування.

Попри це, підрозділ демонструє системний підхід авторки до розкриття ролі судово-психіатричної експертизи у механізмі доказування у справах про домашнє насильство. А. О. Сальнікова переконує, що без належного використання спеціальних психіатричних знань неможливо забезпечити ані справедливу оцінку поведінки підозрюваного, ані належний захист прав потерпілих. Саме у цьому аспекті підрозділ 3.3 посідає важливе місце у загальній логіці дисертації, розкриваючи один із найбільш чутливих і складних аспектів застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні.

У підрозділі 3.4 авторка обґрунтовано доходить висновку, що експертиза зброї та слідів і обставин її використання, навіть за відносно нечастого застосування у справах про домашнє насильство, має виняткове значення у випадках її призначення. Вона забезпечує науково обґрунтоване встановлення виду, типу, моделі та технічного стану зброї, ідентифікацію конкретного екземпляра за слідами на кулях і гільзах, з'ясування можливості мимовільного пострілу, а також реконструкцію механізму події. Отримані результати дозволяють правильно кваліфікувати діяння, відмежувати погрозу від замаху чи спричинення тілесних ушкоджень та обґрунтовано приймати процесуальні рішення.

Щодо вибухотехнічної експертизи авторка формулює висновок про її особливу актуальність в умовах сучасної криміногенної ситуації та воєнного стану. Вона підкреслює, що саме вибухотехнічні дослідження забезпечують

встановлення типу вибухового пристрою, природи вибухової речовини, способу виготовлення та механізму ініціювання, а також дозволяють реконструювати обставини вибуху. Такі експертні висновки мають визначальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації, оцінки ступеня суспільної небезпеки діяння та доведення об'єктивної сторони злочину. Авторка також позитивно наголошує на необхідності оновлення методичного забезпечення та підвищення якості призначення цієї експертизи як умови її максимальної результативності.

Стосовно експертизи нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів зроблено висновок, що вона є важливим інструментом у випадках підпалів або використання легкозаймистих речовин у контексті домашнього насильства. Така експертиза дозволяє встановити наявність і вид горючих рідин, їх групову належність та можливу єдність походження, що має суттєве значення для доказування умислу, способу вчинення злочину, зокрема і способу готування, та спростування версій випадкового займання.

У частині трасологічних експертиз, зокрема дослідження слідів рук, авторка доходить висновку, що вони відіграють системоутворюючу роль у доказуванні фактів незаконного проникнення до житла чи іншого володіння, поєднаного з домашнім насильством. Експертиза слідів рук забезпечує об'єктивне підтвердження перебування конкретної особи на місці події, дозволяє реконструювати механізм проникнення та встановити характер контактної взаємодії. При цьому здобувачка наголошує, що дактилоскопічні дослідження повинні призначатися з урахуванням їх методичних меж, а оцінка давності слідів може мати лише орієнтовний характер. У такому підході вбачається високий рівень наукової коректності.

Найбільш вагомий позитивний висновок авторка формулює щодо молекулярно-генетичної експертизи. Вона обґрунтовує, що саме цей вид дослідження посідає одне з ключових місць серед засобів доказування у справах про домашнє насильство, особливо коли йдеться про заподіяння фізичної шкоди або смерть. Молекулярно-генетична експертиза дозволяє з високим ступенем

достовірності встановити індивідуальну належність біологічних слідів, підтвердити або виключити причетність конкретної особи, ідентифікувати контакт із знаряддям злочину, встановити спорідненість або зв'язок між епізодами. Дисертантка переконливо зазначає, що, попри проблему контамінації та змішаних профілів, за умови належної організації огляду місця події, правильного відбору та пакування зразків і чіткої координації зі спеціалістами, ДНК-аналіз має надзвичайно високий доказовий потенціал.

Узагальнюючи, авторка доходить позитивного висновку, що всі розглянуті види криміналістичних експертиз у відповідних слідчих ситуаціях виступають не допоміжним, а концептуально важливим елементом збирання доказів щодо домашнього насильства. Їх своєчасне, науково обґрунтоване та методично правильне призначення істотно підвищує ефективність досудового розслідування, забезпечує об'єктивність встановлення обставин події та сприяє справедливій кримінально-правовій оцінці діяння.

Показовим є акцент на ситуаційній зумовленості призначення експертиз: залежність від умов, характеру взаємин, форми насильства та категорії потерпілих; а також наголошення на необхідності врахування психоемоційних наслідків насильства, індивідуально-психологічних особливостей підозрюваних/потерпілих, станів залежності тощо, як чинників, здатних набувати кримінально-правового значення.

Так само авторка прямо фіксує проблемні аспекти практичного застосування спеціальних знань: нормативні прогалини, методичну неузгодженість, дефіцит кваліфікованих експертів, недосконалі організаційно-процесуальні механізми; та формулює необхідність удосконалення методичних стандартів призначення експертиз, формулювання запитань і підвищення кваліфікації учасників провадження.

Таким чином, у роботі простежується прагнення авторки обґрунтувати комплексний підхід до призначення експертиз у справах про домашнє насильство, поєднати доказові потреби з вимогою приведення правозастосовної

практики у відповідність до гуманних положень національного і міжнародного законодавства, орієнтацією на міжнародні стандарти захисту прав людини.

Ознайомлення зі змістом публікацій дисертантки свідчить, що наукові положення, висновки і пропозиції, винесені на захист, висвітлені у повному обсязі. Кожна з праць має чітке теоретичне спрямування, містить авторське бачення проблеми, належно аргументовані положення та окреслює можливі шляхи практичного застосування отриманих результатів у сфері протидії домашньому насильству.

У дисертації представлено ще багато важливих і цікавих аспектів, проблем, які заслуговують на увагу, безумовно мають бути сприйняті для законодавчого впровадження. Втім, у межах відгуку неможливо охопити їх усі, надати повну оцінку та обговорити детально, що лишає простір для подальшого аналізу та наукових дискусій.

Попри позитивне враження від дисертаційного дослідження А. О. Сальнікової, слід наголосити й на наявності деяких положень, які вирізняються плюралізмом наукових поглядів і викликають неоднозначне розуміння, що зумовлює необхідність їхнього пояснення здобувачем під час здійснення публічного захисту. До дискусійних положень дисертації можна віднести такі:

1. Дисертанткою задекларовано проведення ґрунтового узагальнення емпіричного матеріалу, зокрема матеріалів кримінальних проваджень та судової практики (с. 27-28 дис.), однак у тексті роботи відсутній самостійний, системно структурований аналітичний блок, який би відображав результати такого узагальнення в їх комплексному вигляді. Емпірична база, без сумніву, є значною, проте вона інтегрована в дослідження переважно фрагментарно – як ілюстративний матеріал до окремих теоретичних положень. Водночас не простежується належного виділення типових тенденцій правозастосування, систематизації повторюваних помилок, статистичного виміру частоти призначення певних видів експертиз чи залучення спеціалістів, співвідношення процесуальних і непроцесуальних форм використання спеціальних знань. За

відсутності кількісно-якісного виміру отриманих результатів частина висновків набуває рис загальнотеоретичних узагальнень, що не завжди достатньо оперті на демонстративну емпіричну репрезентативність. Запровадження чіткої аналітичної систематизації – за видами експертиз, типовими слідчими ситуаціями, характером процесуальних ускладнень, частотністю окремих правозастосовних рішень – надало б роботі більшої доказової переконливості та наукової вагомості.

2. Авторка слушно звертається до проблематики непроцесуальних форм використання спеціальних знань, зокрема поліграфологічних досліджень і психологічного профілювання, однак їх кримінально-процесуальний статус залишено у площині радше констатації, ніж глибокого критичного осмислення. У роботі бракує чітко окресленої концептуальної позиції щодо меж допустимості результатів таких форм у доказовій системі кримінального провадження, а також аналізу потенційних ризиків їх абсолютизації в умовах підвищеної доказової складності справ про домашнє насильство. Відсутність докладного розмежування інформаційної, орієнтуючої та доказової функцій цих інструментів дещо розмиває їх місце в ієрархії засобів криміналістичного забезпечення доказування.

3. Попри беззаперечну глибину теоретичного аналізу правових та організаційних засад використання спеціальних знань, дисертація не в повній мірі демонструє реальний «зріз» правозастосовної проблематики. Особливо це відчутно у підрозділі 1.3, де форми використання спеціальних знань подано переважно у нормативно-доктринальному вимірі. Натомість питання затримок у проведенні експертних досліджень, формалізму при формулюванні завдань експерту, недостатньої аргументованості висновків експертів, складності комунікації між слідчим і експертною установою, а також дисбалансу процесуальних можливостей сторін у ініціюванні експертиз не отримали належного системного висвітлення. У висновках до розділу 1 ці практичні колізії також не набули належної концентрації, що призвело до домінування теоретико-

узагальнювального характеру підсумкових положень над їх прикладною спрямованістю.

4. Підрозділ 3.2 дисертації, присвячений психологічній експертизі, демонструє належне знання нормативної бази, проте не повністю відображає криміналістичну специфіку її проведення у провадженнях щодо домашнього насильства. Недостатньо глибоко розкрито питання верифікації психологічної травматизації потерпілих, аналізу феномену віктимної поведінки, синдрому залежності від кривдника та інших складних психологічних станів, що мають суттєве доказове значення. Обговорення застосування поліграфа, хоча й порушує актуальну проблему, не супроводжується належним осмисленням його доказової сили, меж інтерпретації результатів, а також ризиків вторинної психотравматизації особи. Попри декларовану орієнтацію на захист прав потерпілих, у роботі не запропоновано чітко структурованих механізмів мінімізації вторинної віктимізації під час проведення психологічних досліджень, що обмежує практичну імплементаційну цінність відповідних положень.

5. Дослідження має ґрунтовний аналітичний характер, проте в ньому майже відсутній прогностичний вимір. Питання трансформації тактики розслідування правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, в умовах цифровізації судочинства, впровадження електронних доказів, використання сучасних технічних засобів фіксації та дистанційної взаємодії з експертами залишилися поза межами розгорнутого аналізу. Включення стратегічного прогнозу розвитку криміналістичного забезпечення використання спеціальних знань надало б роботі більш концептуального й перспективного звучання та підкреслило б її значення не лише як аналітичного, а й як орієнтуючого для подальшого розвитку науки й практики.

Слід, проте, зазначити, що висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не знижують її високого наукового рівня, подекуди носять спірний характер, обумовлені стрімким розвитком технічного прогресу, відставанням чинного законодавства від потреб правозастосовної практики.

Усе викладене вище дає підстави для такого узагальненого висновку:

1. Дисертація Сальнікової Ангеліни Олександрівни *«Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством»* відповідає спеціальності 081 «Право», галузі знань 08 «Право».

2. У дисертації порушено актуальну, значущу як для доктрини кримінального процесу, так і для правозастосовної практики проблему, пов'язану з удосконаленням залучення експертів і спеціалістів до фіксації та дослідження фактів домашнього насильства у процесуальному порядку. Структура роботи логічна, її зміст побудований на системному теоретико-методологічному аналізі, практичних аспектах слідчої та експертної діяльності, а також на узагальненні судової практики. Оформлення дисертації відповідає вимогам, встановленим МОН України. Робота подана державною мовою, що цілком відповідає академічним стандартам наукового дискурсу.

3. Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані положення й висновки. Здобувачкою проведено комплексне теоретичне узагальнення, у межах якого сформульовано рішення важливого наукового завдання – формуванні цілісної системи наукових засад і розробленні практико орієнтованих криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Отримані результати можуть бути використані: 1) у наукових дослідженнях – як базис для подальшого розвитку міждисциплінарних підходів у кримінальному процесі; 2) в освітньому процесі – для оновлення навчальних програм за спеціальністю 081 «Право»; 3) у практичній діяльності правоохоронних органів – при організації належної фіксації слідів домашнього насильства, зокрема психічного й сексуального, з урахуванням міждисциплінарної взаємодії.

4. Порушень академічної доброчесності в роботі не виявлено. Усі запозичення супроводжено відповідними посиланнями на джерела, а результати перевірки за допомогою системи Identifik formerly OXSICO свідчать про

відсутність некоректних запозичень. Дисертація відповідає усім формальним вимогам, висунутим до рукописів, поданих до захисту.

5. Сальнікова А.О. під час виконання дослідження продемонструвала високий рівень володіння теоретичними знаннями, науковими підходами і методологією юридичних досліджень, підтвердила здатність до самостійного наукового пошуку, системного аналізу складних кримінально-процесуальних явищ та розробки практично значущих рекомендацій.

6. Основні наукові результати дисертаційного дослідження здобувачки викладені у сімох публікаціях (с. 13-14 дис.).

7. Дисертація відповідає пп. 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції від 8 травня 2024 р.), а її авторка – Сальнікова Ангеліна Олександрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081 «Право».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**Завідувачка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України,
заслужена діячка науки і техніки України**

Оксана КАПЛІНА

**Вчений секретар
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент**

Людмила ЛЕЙБА